

ERKEKLİK, ATAERKİLLİK VE İKTİDAR İLİŞKİLERİ*

Araş. Gör. Çağdaş Demren**

“Ataerkil Sistem”: Sorunlu Bir Kavram

Uzun yıllardır toplumsal cinsiyet çalışmalarında atlanan veya gözden kaçırılan, çok önemli olan bir konu var. Özellikle 1960'lı yıllarda yükselen feminist hareket ile birlikte kadın ve kadınlığın doğası üzerine yapılan birçok çalışma yayımlanmaya başlandı. Bu çalışmalar, adın - erkek eşitsizliği, kadınların nasıl ezildiği ve onları ezen ataerkil sistemin nasıl bir olgu olduğu üzerine açıklamalar getirmeye çalışıyordu. Fakat anlatılanlar doğal olarak hep kadınlardı; ataerkilliğin kadınlar üzerinde kurduğu tahakküm ve bu tahakkümün nasıl işlediği üzerinden ele alınıyordu. Halbuki ataerkillik, erkeklerin kurallarını koyduğu ve iktidarını belirledikleri bir olguydu. Bu yüzden, ataerkilliğin kadınlarla olan ilişkisi üzerinden açıklanmaya çalışılması 'ataerkil ağ' adı verilen bu yapının nasıl işlediğini ve yeniden üretildiğini açıklamakta yetersiz ve eksik kalmaktaydı.

Ataerkillik, sadece “sistem” kavramıyla açıklanabilecek bir gerçek değildir. Sistem kavramı, işleyen bir süreci ve düzeni imler. Ataerkillik sistem-üstü bir olgudur, daha çok bir yapı veya yapılanmadır. Kandiyoti (1997)'nin antropoloji ve sosyal bilimler literatürüne kazandırdığı 'ataerkil pazarlıklar' kavramı ile ataerkillik olgusu daha fazla açıklık kazanmaktadır. Kandiyoti, bu terimle iki cinsiyet arasında geçen, her ikisinin de rıza gösterdiği ama bunun yanında zaman içerisinde değişebilen, karşı koyulabilen ve yeniden tanımlanabilen bir ilişki ağına dikkat çeker. Bu pazarlıkların niteliği toplumdan topluma farklılık göstermekle birlikte kadınların aktif veya pasif direnişlerinin hem niteliğini hem de biçimini etkiler.

Ataerkil pazarlıklar toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yeniden kurulması sırasında birtakım mücadele ve tarihsel dönüşümlere açıktırlar (Kandiyoti 1997:114). Biz de bu kavramdan yola çıkarak ataerkilliğin bu pazarlıkları da kapsayan ve ataerkil sistemi içeren çok daha genel bir ağ olduğunu tasavvur ettik. Ataerkil ağ tüm ataerkil algılayışları, pazarlıkları, sözleşmeleri, hiyerarşik ilişkileri v.b. olguları kapsayan soyut bir yapı olarak düşünülebilir. Ataerkillikle ilgili tüm gerçekler ve kurgular bunun içerisinde varolur. Ataerkil sistem ise bu kürenin içerisinde yer alan soyut hiyerarşik biçimlenmeler olarak görülebilir. Ataerkil ağın içerisindeki tüm unsurlar ve bunların nitelikleri bu sistemi etkiler; sistem de zaten bu unsurların en başlıcası ve hayati olanıdır. Ataerkil ağın devamı ataerkil hiyerarşik sistem olmadan düşünülemez. Aynı şekilde, ataerkil sistem de ağın kapsamındaki tüm öğeler olmadan işleyemez. Bu iki boyut arasında karşılıklı bir ilişki vardır.

Bu noktada ataerkil ağı Levi-Strauss'un 'mitolojik yapı' kavramına benzetebiliriz (akt. Kuper 1995:21). Levi-Strauss'a göre tüm mitolojiler dönüşen birer yapıdır. Bir mit anlatıcılarının her aktarımında dönüşür; içerisindeki dizilerden bazı öğeler atılırken, bazıları da yer değiştirir. Yapı dönüşürken, değişiklikler diziyeye ait olarak kalmaktadır (akt. Kuper 1995:21). Ataerkil ağ da sürekli dönüşen bir yapıdır. Ataerkil sistemler de bu yapının içerisindeki ve onu oluşturan dizilerdir. 'Erkeklik' biçimleri de bu dizilerin içerisinde yer alan, yer değiştiren, atılan ve dönüşen öğelerdir. Bu öğeler ne kadar dönüşseler veya atılsalar da yerine başkaları konur; böylece tüm değişiklikler aynı diziyeye yani ataerkil sisteme ait olarak kalırlar. Öğelerdeki bunca değişime

* Bu çalışma, yazarın Ocak 2001 tarihinde H.Ü. Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü'ne sunulan “Ataerkillik ve Erkeklik Biçimlerinin Karşılıklı İlişkileri ve Etkileşimleri” başlıklı Yüksek lisans tezine dayanmaktadır.

**Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü

rağmen ataerkil sistem aynı özü korur ve devamını sağlar. Zaten öğelerdeki bu değişimler onun değişen zamana ve koşullara ayak uydurabilmesini sağlar. Ataerkil ağ, öğeleri besleyen ana yapı olduğu için o da dönüşür.

Ataerkil sistem erkekler etrafında kurulmuştur; çoğunluğu erkek olmakla birlikte her iki cinsiyetin de yer alabileceği bir alandır. Fakat kuralları erkekler belirler. Kadınlar bu sistem içerisinde yer alabilmek için ataerkilliğin belirlediği kuralları benimsemek ve bunlar doğrultusunda davranmak zorundadırlar.

Erkeklerin kendi aralarında kurdukları tüm mekanizmalar, üretim ve yeniden üretim süreçlerini ellerinde bulundurmamak, devamlılığını sağlamak ve kontrol altında tutmak üzerine oluşturulmuştur. Aslında, her üretim süreci bir yeniden üretim sürecidir (Hearn 1987). Yeniden üretim süreci, ataerkilliğin belkemiğini oluşturur. Bu süreç en başta ekonomiyi ve nesillerin devamını içerir. Ekonomik tüm alanlar erkeklerin kontrolünde ve egemenliğindedir; her ne kadar neslin devamını doğurarak sağlayan kadınlar olsa da, erkekler soylarını garanti altına alabilmek için kadınların tüm cinsel yaşamlarını egemenlikleri altına alırlar ve baskı kurarlar.

Ataerkil ağ, erkeklerin değerlerini belirlediği bir alan olsa da, kadınların da bu alan içerisindeki yaşamda büyük rolleri vardır. Kadınlar anne olarak kültürlenme sürecinin baş aktörleridir. Kimi kilit noktalarda en güçlü ve geçerli ataerksel niteliklerle donanarak erkekler üzerinde baskı kurabilirler; verilen kararları etkileme gücüne sahip olabilirler. Fakat bu, ataerkilliğin esas sahiplerinin hegemonik erkekler olduğu gerçeğini değiştirmez. Ataerkil ağ, içerisinde çeşitli çatışmaların, pazarlıkların olduğu bir alandır. Kadın ve erkekler arasında kimi zaman uzlaşılan, kimi zaman da karşı koyulan, zamanla yeniden gözden geçirilip değiştirilebilen bir pazarlık süreci söz konusudur (Kandiyoti 1997:114).

Ataerkillik, "erkeklik" olgusuyla ortaya çıkmıştır ve bu olguyu yok ettiğiniz an ataerkil ağ ve sistem de çöker. Burada söz edilen biyolojik anlamdaki erkeklik değildir. Tam aksine insanlara empoze edilen, uyumlarının sağlandığı, içselleştirilen ataerkil hegemonik erkekliklerdir. Ataerkilliğin bu hegemonik erkekliklere her anlamda ihtiyacı vardır; çünkü kendi devamını ancak böyle sağlayabilir.

Her ataerkil toplum kendi kültürüne göre hegemonik erkeklikler yaratır, bunları kurumsallaştırır ve kutsallaştırır. Kurumsallaştıran bu erkeklikler, erkekler tarafından içselleştirilir. Erkekler sosyalleşme sürecinde bu erkeklik biçimlerini öğrenirler ve ataerkil sistem içerisinde yer alırlar. Hegemonik erkekliği kabul etmeyen veya benimseyemeyen bir erkeğin bu sistem içerisinde yeri yoktur. Çoğu erkek bu hegemonik biçimlenmelere uyum sağlamaya çalışır ve ataerkil sistemin içinde yer alır. Fakat bu hegemonik nitelikleri elde edebilme süreci erkekler için sıkıntılı, yorucu ve kendilerini kanıtlamaları gereken bir süreç olabilir. Öyleyse, ataerkillik nasıl oluyor da her erkeğin başarılı birer ataerkil olamadığı ve sıkıntıya girdiği bu koşullarda, hegemonik erkekliklerin devamını ve kendi yeniden üretimini sağlayabiliyor ?

Erkeklik ve İktidar İlişkileri

Erkeklerin ve erkekliklerin ataerkil iktidarla olan ilişkilerini anlayabilmemiz için, bir erkeğin doğduğu andan itibaren ataerkillikle nasıl bir ilişki içerisinde girdiğini ortaya koymamız gerekir. Nesne ilişkileri teorisyenlerinden Nancy Chodorow (1974:46-50), çocuğun doğar doğmaz

gördüğü, duyduğu, ilişkiye geçtiği kişinin annesi olduğunu belirtir. Çocuk annesine bağımlı olarak doğar ve kendisini onunla tanımlar. Onunla bir 'ortak yaşam' içerisinde. Kendini ondan ayırmaz. Bu olgu bütün toplumlarda annenin çocuklara bakma eğilimindeki en başlıca kişi olmasından ileri gelir. Çocuğun ilk deneyimleri anne vasıtasıyla kadınlar dünyasında geçer. Özellikle bu, erkek çocuklar için çelişkili ve özel bir durum yaratacaktır. Kız çocuklar anneleriyle olan bu ilk bağlarını zayıflatırken kendi kişiliklerini annelerinin bir

tekrarı gibi oluştururlar; onu bir anlamda taklit ederler. Oysa, erkek çocuk söz konusu olduğunda, annenin bizzat kendisi erkek çocuğu kendinden kopması ve onun yaşına uygun olmayan bir erkek rolü edinerek farklılaşması için zorlar.

Erkek çocuk edineceği erkek kimliği modelini en başta babasından ve diğer yetişkin erkeklerden öğrenecektir. Fakat çocuğun babası annesine göre daima daha uzakta olduğu için, bu erkek çocuk açısından zorluklar yaratacaktır. Bu kimlik 'kişisel' bir kimlik olmaktan çok 'durumsal' bir kimlik olacaktır. Yani sadece baba imgesinin yarattığı konumsal bir kimliktir. Burada gerçek ve özel bir baba-oğul ilişkisi söz konusu değildir (Chodorow 1974:46-50).

David Gilmore (1997:194-195) da Chodorow'un görüşünden yola çıkarak, anneye olan bu ilk bağımlılığın ataerkillik için her zaman büyük bir soruna yol açtığını, hatta ataerkilliğin işleyişinin temelini burada aranmasının gerektiğini söyler. Annesiyle olan kuvvetli bağı reddederek koparmaya çalışan oğlan çocuğu, kamusal olarak kabul edilmiş olan kendi erkek kimliğini edinmeye çalışır. Fakat bu kimliği edinecek somut bir kimsenin olmayışı ona bunu edinmesinde oldukça büyük sıkıntılar yaratacaktır. Babasının koşullar gereği oğlundan uzak kalışı, onun oğluyla yakın bir bağ kurmasını engeller. Bu da, oğlanda annesine olan gizli dönme isteğini artırır. Bu istek, anneye olan ilksel ve derin birliktelikten ortaya çıkan narsistik, her şeyi yapabilme gücüne sahip olma idealini ortaya çıkarır. Bu, aslında erkeğin edinilmesi sırasında ortaya çıkan en gizli tehlikedir. Ataerkil sistem bu tehlikenin bastırılması ve ortaya çıkarılmaması için her şekilde örgütlenmiştir.

Ataerkil ağı içerisinde erkeklik kimliğinin içinde taşıdığı çelişkileri ve çatlağı anlayabilmemiz için erkek çocuğunun ödipal dönemine göz atmak gerekir. Chodorow bu dönem içerisinde kız ve erkek çocuklar arasındaki temel bir farklılığa değinir. Erkek çocuk büyüme ve kültürlenme döneminde kendini, kız çocuğunun ihtiyaç duymadığı bir şekilde yeterli bir erkek kimliği edinebilmek için, diğer bireylerden ayrı biri olarak görür. Özellikle erkeği negatif bir yönde kadınlıkla ilgisi olmayan, kadınlığın dışında bir şey olarak tanımlar. Kız ve annesi arasındaki rol devamlılığı oğul ve baba arasında yoktur. Bu yüzden erkek çocuk devamlı bir rol modelinden yoksun kalır (Chodorow 1978:174-178).

Bu noktada Chodorow'un düşüncelerine şunlar eklenebilir: Ataerkil ağı tüm toplumu kapsamış bir soyutlamadır. Bu ağın içerisinde toplumca kurgulanan erkeklik kimliğine ait birçok kalıp, algılayış biçimi ve ideolojiler vardır. Bunlara 'erkeğin parçacıkları' da denebilir. Gerçek ve somut bir rol modeline sahip olamayan erkek çocuk, bu parçacıklara göre kendini şekillendirmeye çalışır. Fakat bu kimlik parçacıklarının hepsi idealize olduğu için erkek çocuğun bunları tutarlı bir şekilde kaynaştırması çok zordur. Erkek kimliğindeki çatlağın bir nedeni de budur. Somut bir kimlik modelinin bulunmayışı, erkek çocuğun bu parçacıkları içselleştirmesini ve kendine göre biçimlendirmesini zorlaştıracaktır. Örnek almaya çalıştığı erkekler (baba, amca, dede, komutan, patron v.b.) genellikle onun için idealize edilmiş belli konumları ve bu konumların gerektirdiği temsilleri yerine getiren kişiler olmuşlardır. Yani onlar sadece birer kategoridirler.

Kadınlar, ataerkil ağ içerisinde genelde belirli alanlar içerisinde tanımlanmıştır. Bu alanların en yaygın olanı ev içi alandır. Kadınların tanımlandığı roller de genelde bu ev içi yaşamın barındırdığı rollerdir. Başlıcaları annelik ve karlıktır. Bu roller bir kadının neredeyse tüm yaşamı boyunca devam eder. Çalışan bir kadın bile, toplumda daha çok yaptığı işle değil, yukarıda sayılan rollere göre yer alır. Oldukça daraltılmış ve belirlenmiş bu alan aslında kadına kimliğini oluştururken bir anlamda avantaj sağlar. En başta annesi olmak üzere

örnek olarak aldığı kadınlar genelde bu alan içerisinde ve bu alanın gerektirdiği kurallar içerisinde yaşarlar; bir bütünlük ve devamlılık söz konusudur.

Tüm toplumlarda idealize edilmiş, egemen, tüm toplumca paylaşılan kimlik parçacıkları vardır. Bu kimlik parçacıkları (kuvvetli, yurtsever, koruyucu, hâkim, ekmeğini taştan çıkararak v.b.) genelde sorgulanmaz, tüm erkeklerce az ya da çok paylaşılır. Bunların herkesce paylaşılmasının nedeni, toplumca erkekler için en saygı gören ve yer yer kutsallaştırılmış kimlik parçacıkları olmalarıdır. Saygı görmesinin nedeni de bu parçacıkların ataerkil hiyerarşi ilişkilerini çok rahat yeniden üretebilmesidir. Hatta bu parçacıkların çoğu sistem tarafından empoze edilip kazandırılır veya daha önce edinilmiş olanlar da sistemli hale getirilebilir. Kuvvetlilik, sertlik, mücadelelilik, yurtseverlik, duygularına hâkim olmak v.b. belli parçacıklar her erkeğin yerine getirebileceği vasıflar olmayabilir. Askerlik, belli ideolojik örgütlenmeler ve bizzat devletin ve ailenin kendisi, erkekleri bu parçacıkları içselleştirmeye ve bunların gerektirdiği şekilde davranmaya zorlar. Hiyerarşik ilişkiler mücadeleyi, soğukkanlılığı, sertliği gerektirmektedir. Özellikle askerlik kurumu erkekleri bu hiyerarşik ilişkilere sıkı bir şekilde hazırlar. Hiyerarşi bir iktidar kurma meselesidir. İktidarın kendisi de her zaman için alt-üst ilişkisine ve eşdeğerde olduğu düşününlenlerin bu eşitliği bozma çabaları içerisinde geçer.

Kandiyoti (1997:194)'ye göre 'erken yaş güçsüzlüğü' bu mücadelenin hem nedenini oluşturur hem de devamını sağlar. Erkek çocuk kadınların dünyasından kopup erkeklerin dünyasına adım attığı anda kendisini adeta 'acemi er' veya 'çaylak' gibi hisseder; çünkü bu yeni dünyanın kurallarını bilmemektedir. Tüm yaşamı bu yetersizliğinin hissettirilmesiyle geçer. Erkek de bu yetersizliğini başkalarına dayatarak bunu hafifletmeye çalışır. Bu dayatma sırasında da çok rahat sertliğe ve şiddete başvurabilir. Askerlik gibi kurumlar bu durumu kendilerine temel alıp sistematikleştirerek kalıcılaştırırlar. Askerlik iktidarın ve keyfi otoritenin en yoğun şekilde hissedildiği ve empoze edildiği kurumdur; erkekler kendilerini sürekli bir çaresizlik içerisinde hissederler ve her an diğer erkeklerin (üstlerin) sert davranışlarına maruz kalabilirler.

'Erken yaş güçsüzlüğü' çocuğa en başta babalar olmak üzere diğer yetişkin erkekler tarafından sürekli vurgulanır. Babalara karşı olan olumsuz düşüncelerin ve soğukluğun nedeni de böylece anlaşılabilir. Hiyerarşik ataerkil sistemde bu gayri resmi alanda görülen güçsüzlük duygusu resmi alana taşınır; erkekler iş yaşamlarında veya katıldıkları örgütlenmelerde bu güçsüzlüğü her an hissederler ve bertaraf etmeye çalışırlar.

Fakat erkekler, ataerkil ağ içerisinde kadınlar gibi kısıtlanmış değillerdir. Kadınlar, her an erkeklerin kontrolü altındadırlar; her kadın genelde en azından bir erkeğin koruması ve kontrolü altındadır. Tüm hareketleri o erkek ve onun üstünde olarak da tüm ataerkil sistem tarafından denetlenmekte ve sınırlanmaktadır. Erkekler, her ne kadar ataerkil sistem içerisinde eziliyor olsalar ve ona boyun eğmek zorunda kalsalar da, belirli bir ideolojik ve politik iktidarı paylaşırlar. Bu iktidarın paylaşıldığı hiyerarşinin içinde olmak, erkeklere göreli bir özgürlüğü ve serbestliği tanır. Bu yüzden özellikle kadınlara, çocuklara ve diğer alt statüdeki erkeklerle karşı sosyal anlamda kontrol edilemeyen bir hareket olanağı bulurlar. Önemli olan, erkeklerin kendi

aralarında oluşturdukları özel ahlaki sistem olan "gerçek erkeklığe" uyulmasıdır. Bunun için, erkeklerden gönüllü bir kabul ve gereken davranışların gösterilmesi beklenir. Özellikle, erkeklığın rekabet içerisinde gösterildiği alanlarda (savaş, ekonomik olgular, politik dayanışma), bu içselleştirilmiş olan ahlaki yapı kendisini daha çok ortaya koyar. Bu ahlaki yapının (gerçek erkeklığın) bireylere özgü haline şeref denir (Gilmore 1990 :221-222).

Türkiye'nin Karadeniz bölgesinde yaşayan bir cemaatin şerefinden bahsettiğimiz zaman, onun tüm "kutsal tarihini" ve atalarını da ele almış oluruz. Geçmişte ataların kazandığı veya başardığı kahramanlıklar o cemaatin erkeklerinin şerefini oluşturur, cemaatin birliğini sağlar. Bir erkek öldüğünde veya yaşarken "ağa" olarak görülebilir; "ağa" eylemleri tüm toplumca hissedilen ve tanınan kimse demektir. Çünkü o, yaptığı işi zaferle sonuçlandırır ve arkasında durur. Ağanın soyu cemaatteki tüm diğer soylardan daha fazla şerefe sahiptir. Atanın veya ağanın şerefini korumak onun takipçilerinin başlıca görevidir. Zaten onların şerefini de bu olgu belirler. Bu şeref, dışarıdaki rakiplere karşı 'kolektif' bir şekilde korunur ve savunulur. Şeref, ancak bir 'rakibin' varoluşuyla oluşabilir; çünkü birbirlerinin şerefini sınyayacak taraflara ihtiyaç vardır. Eğer taraflardan bir kimse hakarete uğrarsa, intikamı mutlaka alınmalıdır ve bunu "tüm dünya duymalıdır". Bu noktada birey, "cemaat"le özdeşleşir. Çünkü onun içinde varolmuştur, onunla ortak ve "kutsal" bir tarihsel anlamı paylaşır (Meeker 1976:245-254).

Erkekliklerin Kurgulanması

'Erkeklik', erkeklerin kültürel ve teknolojik gelişim içerisinde kurdukları hiyerarşik düzenin ve buna bağlı kültürel, ideolojik, dilsel ve siyasal olguların devamını sağlamak için oluşturdukları bir biçimlenmedir.

"Erkek" olmak, 'kadınlık' içerisinde tanımlanan insanla ilgili her türlü gerçekliğin, duygunun, davranışın toptan reddine dayanır. "Kadını" olarak tanımlanan hiçbir harekete ve özelliğe hoşgörü ve izin yoktur; bu şekilde tanımlananlar genelde "eşcinsel" veya "efemine" kategorileri altında adlandırılırlar.

Bir toplumda 'ideal' ve 'hegemonik' erkeklik algılayışları ve bunlara bağlı biçimlenmeler vardır. Burada söz edilen 'ideal' ve 'hegemonik' kavramları farklı durumları belirtir. 'İdeal' erkeklik çok genel bir kavram olup içerisinde birçok değişkeni barındırır. İdeal olan, çoğu zaman ulaşılması veya olunması istenen ve umulandır. Toplumdan topluma, bölgeden bölgeye hatta kişiden kişiye göre değişir; bu nedenle genel bir belirsizliği üzerinde taşır. Örneğin bir ailenin tüm bireyleri (kadın ve erkek) için ideal erkeklik farklı durumları ve davranışları kapsayabilir.

'Hegemonik' erkeklik ise, belirli koşullar ve varsayımlar altında genelde değişmez; o kültürel alan içerisindeki diğer erkeklikleri de az veya çok etkiler. Nagel (2000:66) 'hegemonik' erkeklığın 'ideal'den çok daha fazlasını temsil ettiğini ve üzerinde belirli bir uzlaşmanın şart olmadığını vurguluyor. Hegemonik erkeklik, toplumdaki diğer erkekliklerin ona göre şekillenebileceği veya rekabet edebileceği ortak bir varsayımdır. Bu varsayım, uzlaşmaları ve çatışmaları barındırır. Gerçek, o toplum veya kültürün bireylerince varolduğuna inanılan hegemonik bir erkeklığın olduğudur. Örneğin Türkiye'de bir "Türk" hegemon erkeklığınden söz edilebilir. Bu erkeklığın başlıca özellikleri şunlardır: "Atına (arabasına), avradına, silahına" düşkündür, maçoudur, "namusuna" söz söyletmez, "delikanlıdır".

Erkeklik ve ona bağımlı roller çeşitli zorlukları barındırır; bu yüzden erkeklik ve erkeklik ideolojileri oldukça stresli durumlar barındırır. Bir erkek genelde o toplumda yaşlı sayılıncaya dek erkekliğini bir şekilde sürekli kanıtlamak zorundadır, daha doğrusu bunu kanıtlamak zorunda bırakılır (Gilmore 1990 :221). Özellikle, kişisel ilişkilerini kurduğu alanlar içerisinde hep belirli bir sertliği ve katılığı taşımak zorundadır. Bu özelliklerini koruyamayan veya koruyamadığı

düşünülen bir erkeğin, 'erkekliğinden' şüphe duyulur ve bu onun ataerkil sistem ve toplumdaki konumu açısından oldukça yıkıcı etkiler doğurur.

Gilmore (1990:220)'un da belirttiği gibi, birçok toplum erkekliğin devamını sağlayacak başarıları veya kararlılıkları o bireyden bekler. Semai ve Tahiti gibi bazı toplumlar erkeklerinin rahat ve pasif olmasına razı olsa da veya bazı kültürlerde daha androjen kimliklere rastlasak da, dünya üzerinde en sık görülen öz- disipline ve sertliğe bağlı olan erkeklik tipleridir. Erkeklik ideolojileri, erkekleri, onlar için belki de ölümden daha tehlikeli olan kendi kimliklerinin dayattığı ceza baskısı üzerinden şekillendirmeye çalışır. Erkeklik kesinlikle pasifliği, doğallığı, eşitlik duygusunu, rahatlığı barındırmaz; erkeklik varlığını dolaysız bir şekilde erkekliğin getirdiği tüm strese bulur (Gilmore 1990: 220).

Gilmore (1990:223)'a göre, dünyadaki tüm erkek kimliklerine baktığımızda üç temel ölçüt vardır: bir kadını hamile bırakmak, kendisine bağımlı olanları tehlikelerden korumak, hisim ve akrabalarını geçindirebilmek. Bu ölçütlerin önem dereceleri toplumlara göre farklılık gösterse de, erkeklik bu ölçülere cevap verebildiği ölçüde devam eder. Erkeklik kimlikleri "dölleyici, koruyucu, geçindirici" özellikleri üzerine kurulur. Tüm toplumlarda bu üç zorunluluk birçok mücadeleye ve tehlikeye yol açar. Bu mücadelelerde tüm yakın çevresi, yeri geldiğinde de tüm toplum söz konusudur.

Erkekliğin sosyal bağlamda anlamlı olabilmesi için duygusal ve fiziksel acılara katlanabilme ve "şeref" olgusuyla pekiştirilmesi gerekir. Birisi belli noktalarda acının ritüelleştirilerek erkekliğin yeniden üretimlerinin sağlanması (erkek çocuğunu erginleme ritüelleri, sünnet ettirme, askerlik eğitimi sırasında savaş sanatının öğrenilmesi, ritüelleştirilmiş dövüşler v.b.), diğeri tüm toplum bağlamında rakiplerine karşı hem kendisini hem de gerektiğinde toplumunu savunacağı ahlaki bir değerdir (Gilmore 1990:224).

Bir erkek tüm yaşamı süresince içinde bulunduğu alan içerisinde belli bir otoriteyi kurmak zorundadır. Otoritesini başta kadın ve çocuklar olmak üzere, kendisinden yaşça ve statüce düşük olanları kapsayacak şekilde kurar. Ataerkil ağ, onun tüm yaşamını bir otorite olgusu içine yerleştirir. Davranışlarını bu ataerkil ağca belirlenmiş otoriteye göre belirler. Ataerkil ağ bireyde yaratmak istediği otoriteyi onda otorite kurarak sağlar. Bu yukarıda sayılan üç süreci de içerir. Ataerkillik erkek üzerinde öyle bir baskı kurar ki, erkek tüm o sürece uymak zorunda kalır. İçinde hissettiği ama toplumca onaylanmadığı için dışarı vuramadığı duygularından toplumun istediği şekilde davranarak kurtulur.

Erkek bu süreçte bazı travmalarla baş başa bırakılır. Özellikle bir erkeğin "erkekliğini" kurma süreci belirli zorlukları içerir. Bu, savaş veya kavga ortamında ölümlerle burun buruna gelmekten, erkekliğini her yönden hemcinsleri arasında "kanıtlamaya" çalışmanın getirdiği sıkıntılardan, kadınların cinsel, sözel, şiddete dayalı aşağılanmalarına kadar gider. Tüm bu süreçler birtakım ataerkil ideallerle donatılmıştır; hem sürecin kendisi belirli bir travmayı içerir hem de sürecin içerisindeki ideali başaramama da erkeği bir travmanın içerisine sokar.

Savaş olgusu sadece savaşla ilgili durumları değil, erkeğin tüm yaşamını kapsar. Askeri eğitim veya savaşa hazırlanan erkekler belirli tehlikeleri içeren durumlarla karşı karşıya bırakılırlar. Zorlu toplumsal veya kurumsal sınavlara tutulurlar. Bu, erkeğin tüm yaşamı içerisinde de devam eder. Ataerkil ağ, erkekleri belirli bir rekabet ve kişisel savaş ortamına itebilir. Erkeklerin böyle tehlikeli durumlarda da dayanıklı, cesur ve atak olmaları beklenir.

İki aylık bir alan araştırması yaptığım Ankara'nın Gülveren gecekondu mahallesinde yaşayan genç erkekler için de askere gitmek çok önemliydi. Askerlik hakkındaki düşünceleri farklı olsa da, hepsi de bu durumun toplumsal öneminin farkındaydılar. Askere gitmeyen erkekler "erkek" sayılmıyordu. İşsiz olanlar bile eğer askere gitmişlerse evlenip, çocuk sahibi olabiliyor, kız kaçırabiliyor ve babalarının yanında yaşayabiliyorlardı.

Erkeklerin bazıları şiddete meyilliydiler. Mahalle içi kavgalara sık rastlanıyordu. Çoğu stresliydi ve bu "erkeklik" stresini genelde erkekliğin doğal kabul edilen göstergeleriyle dışavuruyorlardı. Şiddet gösteren erkekler doğal karşılanıyorlar ve polis geldiğinde derhal saklanıyorlardı. Diyaloglarımızda ve yaptıkları hareketlerde, hegemonik erkekliğin birçok yansımalarını gözlemledim.

Özellikle gecekondu ortamında insanlar geleneksel değerlere daha çok sarıldığı için hegemonik erkeklik de burada daha rahat yerleşiyordu. Evli olanlar kesinlikle ev içi konuları konuşmuyorlar, "evin içi evde kalır" diyorlardı. Çoğunun karısı "namuslarıydı" ve "namusları" hakkında konuşmaktan ve onun sorgulanmasından hoşlanmıyorlardı. Ama "dışarıdaki" kadınlar hakkında rahatça konuşuyorlardı; kadınlara cinsel bağlam içinde kaba bir şekilde değiniyorlardı. "Dışarıdaki" kadınlarla, "evdeki" karıları arasında derin bir farklılık vardı ve karılarıyla olan ilişkilerini konuşmaktan kesinlikle hoşlanmıyorlardı.

Gecekondu mahallesindeki tüm erkekler mahalle içinde hayatlarının devamını sağlayabilmek için, bir şekilde "erkekliklerini" sürekli olarak kanıtlamak ihtiyacı içindeydiler. Bu kanıtlama süreci somut olarak her zaman ortaya çıkmıyordu; ama bireylerin hareketlerinde, konuşmalarında ve algılayışlarında bunu görebiliyordunuz. Erkekler iç dünyaları hakkında konuşmadıkları için, onların dışarı yansıttıkları 'erkeklik parçacıklarının' ne derecede gerçek kişiliklerini yansıttığını anlamak güçtü. Kanımca, erkekler içlerinde ne yaşıyor olursa olsunlar o kültürel alanda yaratılmış olan hegemonik erkekliğin gerektirdiği kimlik parçacıklarını günlük yaşama olabildiğince yansıtarak rahatlamaya çalışıyorlardı.

Konuştuğum her yaşta erkeklerin çoğu yaşamın, sistemin, aile geçindirmenin zorluklarından ve bunların onlar üzerinde yarattığı stres ve huzursuzluktan bahsediyorlardı. Sigara ve içki tüketimi oldukça yüksekti. Burada bir travmadan bahsetmek güç ama onun yerine işlevini sürdüren başlıca olgu, erkeklik stresi. Bu noktada, stres ile erkeklik arasında sıkı bir bağ var. Erkeklerin "erkekliklerini" sürdürmeleri yaşamsal bir strese yol açıyor, bu yaşamsal stres de onların "erkekliklerinin" devamını sağlıyor. Konuştuğum kişilerin çoğu, bu "yaşamsal stres"ten yakınıyorlardı; bir yandan da erkekliklerini hep bu bahsettikleri stres ve huzursuzluk üzerinden tanımlıyorlardı.

Kadınlar için yaşam bir mücadele ve meydan okuma ağını içermez. Onların daha çok 'yük' kavramı içerisinde alabileceğimiz zorlukları vardır. Bunlar da mücadeleyi içerirler fakat bu yaşama karşı yürütülen bir mücadele değildir, bu kendisinden beklenen görevleri yerine getirme ve devam ettirme, "kadınlığını koruma" mücadelesidir. Burada söz konusu olan bir

“kanıtlama” süreci değil, bir “koruma” sürecidir. Bir kadın o toplumun kendisinden beklediği egemen kadınlık biçimini korumak zorundadır. Koruyamadığı an onun “kadınlığı” reddedilmez; ama o toplumca aşağılanan ve olumsuzlanan kadınlığın başka bir kategorisi içerisine sokulur. Bir erkek ise, başarısız olduğu an veya “erkekliliğini” kanıtlayamadığı zaman o toplumca sembolik anlamda “hadım edilir”. Bu, onun biyolojik erkekliliğinin tamamen reddedilme tehdidini içerir. Bu, gerçekte onun hiçbir zaman bu noktaya düşmek istemediğini gösterir. Zaten, genelde bu bir tehdit düzeyinde kalır, erkekler yaşam mücadelesi içinde ister istemez erkekliliklerini bir şekilde kanıtlamak zorunda bırakılırlar.

Erkekliliklerin kurulmasının temelinde de bu erkekliliğin reddedilme tehdidi vardır. “Kadınsı” ve “kadın” oldukları düşünülen “travesti” ve “homoseksüellerin” bu noktada ataerkil ağ içerisindeki yerlerini daha net bir şekilde anlayabiliriz. Onlar, ataerkil ağın kendilerinden beklediği “erkeklik” biçimlerini sergilemezler; “erkekliliklerini” kanıtlama ihtiyacı hissetmezler veya bu gücü kendilerinde bulamayabilirler. Hegemon heteroseksüel bir erkek için, onlar asla “erkek” değillerdir, “dönüşmüşlerdir” veya “üçüncü ve muğlak bir cinstir”.

Yukarıda şeref, “gerçek erkekliliğin” bireylere özgü olan hali veya bireylerdeki yansımaları olduğunu ileri sürmüştüm. Şeref bireyselliğin ve kolektifliğin bir kaynaşması olarak yaşanır, tüm toplum tarafından denetlenir. Namus ise kanımca yine bireyce yaşanan ama kontrolü ve yaptırımını çok daha sıkı ve sert olan bir anlayıştır. Erkekler namusları uğruna rekabet etmezler ama onu her an saklamak ve muhafaza etmek zorundadırlar. Namus, Meeker (1976:262)’e göre bir cemaatin aynasıdır ve erkekler bu aynaya bakarak kendi “vaziyet”lerini buna göre korur ve ayarlarlar. Meeker (1976) namusun kolektif bir değer yargısı ve ölçüsü olduğunu vurgulamakta ve açıklamalarında bireysellikten çok kolektif yana ağırlık vermektedir. Ben, namusun bireysel yanının daha vurgulayıcı ve önemli olduğunu düşünüyorum. Namus olgusu, cemaate veya topluma dayalı olabilir fakat bu, kişilerin namusu bireysel anlamda hangi nitelikte ve şiddette algıladıklarının önemini azaltmaz. Tekrar ayna örneğine dönüp cemaati veya toplumu aynaya akseden ışık olarak düşünürsek eğer, kişide bu ışığın açısını kendisine göre ayarlayacaktır.

Namus daha çok kadın üzerine odaklanır ve erkeğin soyunun saflığıyla ilgilidir. Zaten erkeğin “namusu” genelde kadınla özdeşleştirilir, kadından “namusu” sıkı bir şekilde koruması beklenir, eğer kadın bunda “başarısız olursa” cezası oldukça sert olacaktır. O halde namus ve şeref arasındaki en büyük fark, şerefın üzerinde her an rekabete ve mücadeleye açık bir duygu alanı olması; namusun ise rekabete açık olmayıp sürekli korunması gereken bir anlayış olmasıdır. Bir erkeğin şerefi “beş paralık olabilir” veya kaybolabilir ama tekrar kazanılabilir de. Namus ise “kirlendiğinde” genelde “temizlenmesi” gerekir; bu da en başta onu “kirlettiği” düşünülen kadın olmak üzere diğer erkeklerin öldürülmesini gerektirir. Böylece erkek namusunu “temizlemiş” olacaktır.

Sonuç

Ataerkil ağ küresel bir yapıya benzetilebilir. Bu küresel yapının içerisine giren erkek çocuğu boşlukta uçuşan birçok kimlik parçacıklarıyla karşılaşır. Erkek çocuğun kendi içerisinde bulunduğu koşullar en kolay hangi kimlik parçalarına ulaşmasını sağlayacaksa onları edinir. O toplumda en kolay ulaşılacak olan kimlik parçacıkları da hegemonik erkekliliği oluşturanlardır. Çünkü diğer parçacıklara göre çok daha baskındırlar ve toplum tarafından onay görürler. Hegemonik erkekliliği oluşturan parçacıklar ağın içerisine öyle bir nüfuz etmiştir ki en uzakta ve ayrı durduğunu sandığımız parçacık bile ondan az da olsa etkilenmiştir.

Dolayısıyla, ataerkil ağın içerisindeki hiyerarşik ataerkil sistemler de bu hegemonik erkek kimliği ve ona bağlı imajlardan oluşan diziler gibidir. Hiyerarşik bir dizi de doğal olarak g¼c¼n¼n, g¼cs¼z¼n, h¼kmedenin, boyun eğenin ve rekabetin varolacağı bir sistem olacaktır. Ataerkil sistem kendisini öyle bir kurar ki, bu sistem içerisinde yer alan erkek hiçbir zaman tam anlamıyla o idealize edilmiş hegemonik erkeklige ulaşamaz. Hegemonik erkeklige en yakın duranlar veya onu en çok içselleştirdiği düşün¼lenler toplumda hükmedenlerdir. Hiyerarşik bir sistem içerisinde erkekler bir yaşamsal rekabetin içerisine

s¼r¼klenirler. Bu rekabetin içerisinde varolmak zorundadırlar; çünkü ancak bu yolla erkekliklerini ve buna bağlı olan iktidarlarını sürdürülebilirler.

Bir erkek o toplumda iktidarını kurabileceği bir çevre ve aile istiyorsa ataerkilliğin ona empoze ettiği ataerkil erkeklik imajını her an sürdürmek zorundadır. Bu erkeklik imajını toplumun ve kendisinin kafasında her an yeniden üretmek durumundadır. Fakat sürekli yeniden üretmek zorunda olduğu bu imaj, evinde geçirdiği özel yaşamında kesintilere uğrayabilir hatta sarsılabilir.

Ankara'nın daha önce bahsettiğim gecekondu bölgesindeki erkeklere evdeki ve eşleriyle olan yaşamları hakkında sorular sorduğum zaman çok az konuşuyorlardı. Özellikle karlılarıyla olan cinsel yaşamlarına veya kişisel ilişkilerine hiç değinmediler. Bu da benim cinsellik ve erkeklik konusunda bazı olguları sorgulamama yol açtı. Kanımca erkekler "mahrem" diye adlandırdıkları karlılarıyla olan ilişkilerinde hiçbir zaman başarılı bir ataerklige sürdürmezler. Çünkü ataerkil ağ öyle kurulmuştur ki, erkeğin tüm psikolojik ve cinsel sorunlarını karısının üzerine yıkar.

Bu yıkma hali kadına çok büyük bir yaşamsal sorumluluk ve yük taşırsa da kocasıyla olan ilişkilerinde ona bir g¼ç ve sırdaşlık sağlar. Kocasının tüm sırlarını ve gerçekleri bir tek o bilir. Kocası her ne kadar ona ataerklige vurgulamak istese de birçok konuda karısına "açıklar verebilecektir" ve bu o erkeğin gerçek anlamdaki varoluşunu ortaya koyar. Bu nedenle aile içinde olup bitenlerin dışarıya belli edilmemesi gerekir.

"Mahrem" alan erkeklerin iç dünyalarını ve zayıflıklarını en çok ve rahatça gösterebildikleri alandır ve karlılarıyla aralarında sıkı 'ataerkil pazarlıklar' söz konusudur. Kadınların erkeklere karşı kişisel yaşamlarında ellerinde bulundurdukları en büyük kişisel g¼ç budur. Bu yüzden erkekler kesinlikle bu yönlerini açmaktan ve konuşmaktan hoşlanmazlar ve gizlerler. Bu mahrem alan aslında onların "namusum" dedikleri olgunun tam da kendisidir.

Bu noktada Gramsci'nin 'çelişik bilinçlenme' dediği durumun bir benzeriyle karşılaşırız (akt. Gutmann 1996:14). Gramsci çalışan bir erkeğin iki tür bilinçlenmeye, diğer bir deyişle birbiriyle çelişen iki tür bilinçlenmenin oluşturduğu tek bir 'çelişik bilinçlenmeye' sahip olduğunu savunmuştur. Bunlardan biri onun kendi eyleminin içerisinde var olan ve onun yaşadığı dünyayı diğer ortak olduğu işçilerle beraber dönüştürürken sahip olduğu bilinçlenme, diğeri ise onun gerçek tarafını açığa vuran geçmişten aldığı ve özümsemiği bilinçlenmedir (akt. Gutmann 1996:14). Biz de ataerkil ağ içerisinde yer alan bir erkeğin durumunu buna benzetebiliriz. Bu erkekte de aynı tür 'çelişik bilinçlenme' söz konusudur. Bir erkek ataerkil ağın yeniden üretimini diğer erkeklerle birlikte sağlarken bu durumun gerektirdiği 'imajsal bir bilinçlenmeyi' takınır; diğer yandan onun geçmişten veya doğuştan getirdiği 'insani' diyebileceğimiz bir bilinçlenmesi vardır. Bu iki bilinçlenme birbirleriyle çelişerek o erkeğin

zihninde bir yaşam boyu çatışmaya yol açar. Erkeğin 'insani' diyebileceğimiz zayıflıklarını, çelişkilerini ve çatışmalarını en rahat gösterebildiği yer eşinin yanındır. Bu yüzden erkeklerin "mahrem" veya "namusum" diye adlandırdıkları bu alan belki de erkeğin ataerkilliğin sınırlarından kendisini soyutlayıp yaşayabildiği tek "özgür" alandır. Erkek tüm yaşamı boyunca bu "kısıtlı" özgürlük ve hiyerarşik ataerkil sistem arasında gidip gelir. Erkeğin ev içerisinde kadına gösterdiği şiddet, kadının gücünü elinde bulundurduğu "mahrem" yaşama karşılık erkeğin 'çelişik bilinçlenmesinin' bir yansımasıdır. Ataerkillik, sıkı kontrol altında tutmaya çalıştığı bu "mahrem" alana ve kadına karşı erkeğin bu çatışmalarını kendisinin yeniden üretimi için kullanır.

Kaynakça

CHODOROW, N. 1974. "Family Structure and Feminine Personality." M.Z. ROSALDO, L. LAMPHERE (Ed.), Women, Culture and Society Stanford, CA: Stanford University Press, 43-65.

.....1978. The Reproduction of Mothering Psychoanalysis and The Sociology of Gender. Los Angeles: University of California.

GILMORE, D. D.1990. Manhood in The Making: Cultural Concepts of Masculinity.London: Yale University Press.

.....1997. "The Manhood Puzzle." C.B. BRETTELL, C.F. SARGENT (Eds.),Gender in Cross - Cultural Perspective,New Jersey: Prentice Hall, 185-197.

GUTMANN, M.C. 1996. The Meanings of Macho: Being a Man in Mexico City. London: University of California Press.

HEARN, J. 1987. The Gender of Oppression: Men, Masculinity and The Critique of Marxism. New York: St. Martin's Press.

KANDİYOTİ, D. 1997. Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler. (Çev. Aksu Bora ve Diğerleri), İstanbul: Metis Yayınları.

KUPER, A. 1995. İlkel Toplumun İcadı: Bir İllüzyonun Dönüşümleri. (Çev. İsmail Türkmen), İstanbul: İnsan Yayınları.

MEEKER, M. 1976. "Meaning and Society in The Near East: Examples From The Black Sea Turks and The Levantine Arabs(I)." International Journal of Middle East Studies, VII, 243-270.

NAGEL, J. 1998. "Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik." (Çev. Aksu Bora), A.G. ALTINAY (Ed.), Vatan, Millet, Kadınlar. İstanbul: İletişim Yayınları, 58-94.